

GONDOS BORBÁLA

A TEREMTŐ EMBER, AZ ÉRZELEMRE KÁRHOZTATOTT GÉP

és ezek metszete filmben és közvéleményben

■ Az ember egyik levetkőzhetetlen evolúciós mankója az ismeretlentől való félelem. Emellett természetesen az ember kíváncsi, birtokolni akar, újat alkotni, megváltoztatni a világ rendjét, és ezek az aspirációk olykor odáig fajulnak, hogy az istenjátszás ikaroszi véget ér. Az alaptermészetünknek nagyjából ezen részei mutatkoznak meg a mesterséges intelligenciáról (MI) való diskurzusok és művészeti alkotások elkészítése közben. A társadalom nagy részének nincsen meg a kellő tudományos ismerete érdeemben mérlegelni a gépi tanulás hogyanjait és hogyantovábbjait, így az egyre közeledő Általános Mesterséges Intelligencia (AGI) és Általános Mesterséges Szuperintelligencia (ASI) korszaka egyazon időben eredményez izgatott, reménytelen várakozást és disztópiától átítatott jövőképet – eközben talán fel sem fogjuk, hogy az MI mennyire szervesen része már a munkának és a magánéletnek. Hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról (a többes szám a laikus tömeget, mindennapi felhasználókat, ha úgy tetszik: átlagembereket jelöli), hogy a beszédfelismerés, képfelismerés, ajánlórendszerek összeállítása, személyes asszisztensek (pl.: Siri, Alexa) mind a gépi intelligencia tevékenységei közé sorolhatók, hogy csak néhányat említsünk.

Ezek a gépi tevékenységek megszokottak a digitalizált világ társadalma számára, és sokszor nem is tudatosítjuk, hogy mesterséges intelligencia hajtja végre a fent példaként megnevezett parancsokat. Az MI-ről leginkább a fikciós

**Azt már nehéz volna
eldönteni, hogy
a mesterséges
intelligenciától való
általános félelem
és ennek fikciós
ábrázolása közül melyik
a tyúk, és melyik
a tojás az untilg
ismételt kérdésből...**

irodalom, sci-fi-filmek által alkotott kép elevenedik fel az átlag médiafogyasztó agyában: pusztítani vágyó robotok, személyiséggel és önálló akarattal rendelkező operációs rendszerek, küldetésekben segítő, embernél okosabb kreációk stb.

Nem meglepő, hogy az MI beépülése mindennapjainkba és ennek folyamatos technikai, technológiai fejlődése arra buzdított szakembereket, hogy közvélemény-felméréseket végezzenek az adott témában. 2023-ban a Pew Research Center (Amerikai Egyesült Államok) és a Public First (Egyesült Királyság) is publikálta kutatásaik eredményeit, amelyeket arra élezték ki, hogy kiderüljön, a köznép milyen érzelmekkel viszonyul a mesterséges intelligencia mindennapokba épüléséhez.

Az észak-amerikai kutatás¹ eredményei szerint több mint a kérdőív kitöltőinek fele (52%) inkább aggódva, mintsem bizakodással várja az MI-használat növekedését, 36%-uk pedig vegyes érzelmekkel viszonyul a relatíve új technológia meghonosodásához. A kutatóintézet megállapítása alapján az előző két évhez képest mindenképp növekedés mutatkozik a pesszimista véleményekben, ezzel nagyjából arányosan csökken azoknak a száma, akik derülátók volnának a kérdésben. A válaszadóknak lehetősége volt különböző szakterületek között válogatva voksolni arra, hogy szerintük az adott ágban segíteni vagy ártani fog az MI. A legmegosztóbb vélemények a fogyasztói igények kielégítése és a személyes adatok megőrzése kategóriákban ütköztek ki: az előbb említett tárgykörben a felmérés résztvevőinek 49%-a vélekedett úgy, hogy a mesterséges intelligencia hasznosítása segít(eni fog) az érdeklődési körüknek megfelelő tartalmak előhívásában (termékek, szolgáltatások megtalálása), 15% épp az ellenkezőjét vallja, míg 35% tartózkodik. Az utóbb említett terület kapcsán az előbbitől eltérő véleményeket láthatunk. Az amerikai válaszadók 53%-a bizalmatlanságát fejezte ki azt illetően, hogy a privát információk titkosítása az ígéretek szerint megvalósulna. Itt a tartózkodók aránya 37%, míg azoké, akik szerint az MI segít a személyes adatok megőrzésében, 10%.

A brit kutatás² eredményei hasonló konzekvenciákat mutatnak, viszont itt az Általános Mesterséges Intelligencia fogalma is beépült a felmérésbe. Ez a technológiai jelenség egy olyan rendszer, amely nagyban hasonlít az emberi intelligenciára: képes az önfejlesztésre, tanul, tud alkalmazkodni új tényezőkhöz. Ennek egy továbbfejlesztett változata az Általános Mesterséges Szuperintelligencia. Az törökországi Égei Egyetem egyik professzora, Asli Favaro egy tanulmányában összegzi több szakértő véleményét, a tudományos konszenzust arról, hogy az egyelőre csak elméletben létező ASI az AGI létrejötte után már csak hetek, akár percek kérdése.³ Az ilyen elméletből kibontakozó rendszer képe az, ami a transzhumán jövőképet beemeli a diskurzusba, és ez az a válfaja a mesterséges intelligenciának, amelyet a filmiparban legtöbbször láthatunk.

A brit válaszadók mintegy 32%-a gondolja azt, hogy egy fejlett(ebb) MI biztosságotabbá tenné az életünket. A konkrét kockázatok kapcsán inkább kiütközött a köznép aggodalma, mivel a megkérdezettek szinte fele (49%) úgy hiszi, arányosan nőne a munkanélküliség az MI képességeinek növekedésével, ezen kívül sokan (39%) aggódnak az egyre fejlődő katonai robotok miatt.

Az Egyesült Királyságban zajló kutatásban a célcsoportot arról is kérdezték, hogy szerintük melyek azok az attribútumok, amelyek alapján egy AGI-t tudatosnak lehet nevezni. Az eredmények szerint válaszadók legfontosabbként az érzelmek megtapasztalását jelölték, ezt szorosan követte a fájdalomérzet mint meghatározó tényező. Amikor arról kérdezték őket, hogy egy olyan robot, amely

képes az emberi érzelmekre, emberi bánásmódban kellene-e részesülnön, több mint a válaszadók negyede (30%) felelt igennel, és pontosan a megkérdezettek negyede vallotta azt, hogy ilyen esetben a robot megtagadhatná különböző feladatok elvégzését.

A fejlett mesterséges intelligencia kapcsán komoly félelmekre világít rá a kutatás: a Public First kérdezettjei közül 29% gondolja, hogy ezek a gépi rendszerek célukként tűznék ki az emberiség elpusztítását vagy a hatalom megszerzését. Ezenkívül alig több, mint a válaszadók egyötöde feltételezi, hogy az elkövetkező száz évben esély van arra, hogy a fejlett MI az emberiség kihalásához vezetne.

A közvélemény-kutatások eredményei egyaránt tükrözik a megkérdezettek új utáni érdeklődését, bizakodását, de a félelmeket is, amelyek – főleg az utóbb ismerttetett kutatás szerint – drasztikus kimenetelű lehetőségekként élnek a válaszadók elméjében. Bár még nem tartunk ott, hogy az AGI vagy az ASI tényező legyen hétköznapjainkban, egy emberi intelligenciával rendelkező gép gondolata sokak számára nyugtalanító. Ennek több logikus magyarázata van a sci-fi-regényekben és filmekben használt ábrázolásmódokon kívül is. A közelmúlt eseményei között kiemelkedő a ChatGPT-botrány 2023 márciusából,⁴ ami inkább rendszerhibának tudható be, mintsem az MI önkényes gonosztettének. Ezenkívül nagy riadalmat keltett 2016-ban Sophia, az első állampolgársággal rendelkező robot esete, amikor egy CNBC adásban azt mondta, hogy el akarja pusztítani az emberiséget.⁵ Valamelyest megnyugtatóan szolgálhat, hogy későbbi interjúkban inkább tűnik emberbarátnak, mint ellenesnek (és találhatunk példát arra is, hogy elég egy komplex mondatszerkezet összezavarni ezt az MI-t). Egy alkalommal azt is mondta, őt úgy programozták, hogy legyenek érzelmei és preferenciái, viszont amikor az interjú készítője rákérdezett, mit érez, milyen preferenciákkal rendelkezik, Sophia egy teljesen más irányba terelte a beszélgetést.⁶

Az eddigi technológiai fejlettségi szintünkkel nincsen túl sok példánk olyan esetekre, amikor a mesterséges intelligencia olyat állított volna, vagy olyan tettet hajtott volna végre, amely alapján azt állíthatjuk, hogy az emberiség elpusztítása, kihasználása volna a célja, mégis a fikciós alkotásokban többször találkozhatunk a gonosz gép karakterével. Azt már nehéz volna eldönteni, hogy a mesterséges intelligenciától való általános félelem és ennek fikciós ábrázolása közül melyik a tyúk, és melyik a tojás az untilag ismételt kérdésből, főleg, hogy napjainkban ezek már szimbiózisban élnek: egyaránt táplálkozik a szórakoztatóipar (sokszor jogos aggodalomból) a futurisztikus technológiát illetően, viszont a látott, hallott, olvasott alkotások is képesek elérni a borúlátó elméletek gyártását, a bizonytalanság és aggály növekedését.

Ennek ellenére nem állíthatjuk, hogy a filmipar kizárólag az antagonistá szerepében akarja láttatni a mesterséges intelligenciát: az alkotók részéről régóta tendencia mutatkozik a technológia lehetséges megvalósulásának, kimenetelének alternatív, többrétű, kevésbé pesszimista boncolgatására. Ilyen esetek demonstrálására négy alkotást sorakoztatunk fel; a továbbiakban e négy nagyjátékfilm karakterábrázolásait vetjük össze a szakirodalommal és a közvéleménnyel. Ezek Stanley Kubrick *2001: Űrodüsszeiája* (2001: A Space Odyssey), Steven Spielberg rendezésében az *A. I. – Mesterséges értelem* (A. I. Artificial Intelligence), Spike Jonze-tól *A nő* (Her), a lista legfrissebb alkotása pedig Alex Garland sci-fi-je, az *Ex Machina*.

Kubrick remekműve tizenhárom évvel látott napvilágot, miután a mesterséges intelligencia fogalma végérvényesen beépült a tudományos diskur-

zusra.⁷ Viszont, ahogy azt századok óta tapasztalhattuk több szakterületen is, a létezés és az ezzel való kísérletezés jóval azelőtt létezett, hogy megnevezték volna: már a második világháborúban is használták Alan Turing Bombe nevű gépét, amelyet német üzenetek dekódolására használtak. Az említett informatikus, kriptográfus az 1950-es években már létrehozta a későbbiekben róla elnevezett tesztet, amelynek fő kérdése, hogy a kísérlet elvégzője el tudja-e dönteni egy interakció kapcsán, emberrel vagy géppel van-e dolga.

Az *Űrodüsszeia* létrejöttéig a mesterséges intelligencia történetébe belépett még például az Uimate ipari robot, amely hasonló technológiát használt, de a fikció által preferált MI-képhez talán jobban passzol az Eliza névre keresztelt chatbot (1964).⁸ Az alábbi példák által demonstrált tudománykör kutatóival egyeztetve alkotta meg Kubrick 1968-ban az említett nagyjátékfilmet, amelynek négy szegmense közül a másodikban nagy hangsúly jut HAL 9000-nek, annak az MI-nek, amely az űrhajó mechanikai és létfenntartási karbantartásáért felel. Kubrick egy Joseph Gelmisszel folytatott 1968-as beszélgetésében kifejtette, hogy HAL központi figura a történet adott hányadában, és az ő karakterével szerette volna az alkotócsapat demonstrálni azt a (rendező szerint nem túl távoli) jövőt, amelyben az emberével hasonló vagy annál nagyobb intelligenciahányaddal, érzelmi potenciállal rendelkező gépek is részei a társadalomnak.⁹

Bár 2001-ben nem tartott azon a fejlettségi szinten a társadalom, sem a technológia, amiről a Kubrick-mű címéből következtethetett volna a lelkes rajongó a hatvanas évek végén, egy új MI-tematikájú nagyjátékfilm látott napvilágot: Spielberg *A. I. – Mesterséges értelemje*. Bonnie Curtis producer azt állítja, a rendező próbált egy Kubrick-filmet létrehozni, a végeredmény pedig tekinthető csavaros Spielberg-alkotásnak vagy szeretetteljes Kubrick-filmnek.¹⁰ Nem ez a mozi vált a rendező védjegyévé, megjelenésekor (valószínűleg a mai napig) megosztotta a kritikusokat, és most nem is tisztünk megítélni, hol helyezkedik el az *A. I.* a spielbergi életműben, vagy azt, egyáltalán jónak mondható-e. Fontosabb a téma szempontjából egyelőre csak vázolni, mi a történet, hogyan illeszkedik bele a címadó jelenség. A sztori fő mozgatórugója a szeretet (ez teszi néha jó értelemben véve meseszerűvé, sokszor túl érzelmessé a filmet, ahogyan az Kubrick szerette volna). Az *A. I. – Mesterséges értelem* főszereplője egy David nevű robot (Haley Joel Osment), akinek abban a távoli jövőben már megszokott emberi interakciókon kívül fut egy új parancs is szoftverében (kellő beüzemelés után): a szeretet. Ezt aktiválja elkeseredésében Monica (Frances O'Connor), akinek saját fiát betegsége miatt orvosilag hibernálták. Több félreértés után Davidnek nincs maradása addigi családjánál; itt kezdődik bonyodalmas utazása, Pinocchio-féle vágya, hogy embergyermek lehessen, és 2000 éven át tartó várakozása a csodára.

A következő évtizedben (már az iPhone Sirije után) érkezett *A nő* és az *Ex Machina*. Az előbbi egy irreálisnak tetsző szerelmi kapcsolatot illusztrál egy író (Joaquin Phoenix) és a Samantha nevű operációs rendszer között (Scarlett Johansson). Az utóbbi, egy évvel később készült sci-fi-thriller egy tesztfolyamatot mutat be, amelyben egy programozó (Domhnall Gleeson) kell ítéletet mondjon a főnöke (Oscar Isaac) által tervezett, fejlesztett Ava nevű robotról (Alicia Vikander).

A négy felsorolt filmben eltérő módokban ábrázolják a mesterséges intelligenciát, akár fizikai attribútumaikat, akár személyiségjegyeiket nézzük. Az első kategóriában elmondhatjuk, hogy HAL 9000 kinézetében egyáltalán nem emberi: úgy képzelhetjük el, mint az űrhajó idegrendszerét, amely az építmény minden részében képes információkat feldolgozni, cselekedni – amennyiben módjá-

ban áll. Kubrick MI-je piros fényű „szemekként” manifesztálódik a fedélzet több pontján, amely képes a koherens emberi beszédre, dialógusokra, és saját morál-rendszere alapján cselekedni. Ezzel szemben Spielberg robotja teljesen emberi kinézetében, mozdulataiban. Csak meghibásodás esetén láthatjuk a bőrréteg alatti gépezetet, mindaddig embertől megkülönböztethetetlen. A filmek gyártási sorrendjében *A nő* következik, ezzel együtt Spike Jonze *Samanthája*. Az előbbi két példával ellentétben *Samantha* nem látható, nincs fizikai megtestesülése, a film nézői csak *Scarlett Johansson* hangján keresztül ismerik meg, és ezzel együtt talán ő mégis a legemberibb filmre vitt MI. *Ava* ellenben emberinek is tűnik: a teste robot, az arca nő, első pillantásra a humanoid robot tökéletes példája. Mozgása, beszéde, véleményei és manipulációs technikája is hozzájárul, hogy *Caleb*, a programozó minél „valósabbnak” lássa az eleve humanoidnak tervezett robotot.

Tudjuk viszont, hogy a humanoid és az antropomorf nem egymás feltételeiként léteznek: az emberi küllem nem valószínűsíti az emberi tulajdonságokat, érzelmeket, önálló gondolatokat és célokat, ezzel szemben antropomorfnak bélyegezhetünk olyan entitásokat is, amelyek fizikai valója nem rokonítható az emberével. Az *International Journal of Social Robotics* egy 2014-es tanulmányában¹¹ olvashatunk arról, hogy az emberi alaptermészet hajlamos antropomorfizációra. Ennek okai közé sorolható, hogy az emberi agy könnyebben megért folyamatokat, viselkedési mintákat, hogyha azokat az saját (emberi) logikai rendszerén keresztül szűri. Az *Anthropomorphism: Opportunities and Challenges in Human-Robot Interaction* cikkből kiviláglik, hogy azon tesztalanyok, akiknek különböző felmérésekben értékelniük kellett robotokkal folytatott interakciókat, attól érezték emberinek a szerkezetet, hogyha az képes volt az alapérzelmek kimutatására; és megismerhetjük *Peter H. Kahn* klasszifikációját arra vonatkozóan, mi tesz emberszerűvé egy robotot. A pszichológus a következőket sorolja ide: autonómia, utánzás, belső erkölcsi érték, erkölcsi felelősségre vonhatóság, titoktartás/magánélet és kölcsönösség. A szakirodalom csak megerősíti az eredményeket, válaszokat, amelyeket az említett, 2023-ban folytatott kutatásokban nyilatkoztak a megkérdezettek.

A tudományág fejlesztői részéről racionális döntés humanoid robotokat alkotni, ezeket antropomorfizálni, hogyha a cél az ember-gép együttműködés. Az említett tanulmány írói idézik *Carl F. Disalvo* és *Francine Gemperle* gondolatait, amelyek szerint négy előnye is van annak, hogyha a gyártó antropomorf robotokat hoz létre. Az egyik haszon az, hogy a történelem folyamán antropomorf tárgyak konvencióként megőrzik kinézetüket; más tényező az ismeretlen könnyebb megértése, megmagyarázása, a termék jellemzőinek tükrözése, valamint fontos a humán értékek ábrázolása az emberek szociokulturális hátterének megfelelően.

A fentiekből szűrt konzekvencia (úgy a 2023-as felmérések, úgy a szakirodalom és úgy filmek alapján), hogy a fogyasztóknak szinte már „genetikai érdekelt-sége”, hogy olyan ASI, valamint AGI rendszerekkel lépjenek kontaktusba, amelyek a lehető legantropomorfabbak. Itt lép a diskurzusba az emberi félelem attól, ami tőlünk idegen, és attól, amit pontosan ismerünk, az istenjátszás vágya, valamint a tény, hogy emberiségként, amit létrehozunk, azzal csak akkor tudunk igazán együttműködni, esetleg azzal azonosulni, hogyha a saját képünkre formáljuk, ahogyan számos transzcendens erő teszi a teremtésmítoszokban. A következőkben bemutatjuk, hogy a vizsgálat alá vetett filmek MI-jei miként illeszkednek ebbe a rendszerbe.

Legkezdetlegesebbnek valószínűleg Kubrickét vehetjük. A *Far Out* portálon közölt cikkben tökéletesen ismertetik ezt az MI-t: „HAL esszenciális volt számunkra a mesterséges intelligencia megértésében és a bizalmatlansággeltésben. Rendkívül intelligens, az érzelmek értő olvasója, és mint kiderült, hajlamos a gonoszságra.”¹² A gonoszság, aljasság (villainy) használata e rendszer profilozásában kétélű: az úrhajó „idegrendszere” valóban elpusztít szinte minden utast a fedélzeten, viszont a beleprogramozott logikának, a számára fennálló skizofrén helyzetnek eleget tesz ezzel a cselekedettel. Bármennyire emberközeli személyiséget kreáltak neki, az ő feladata megvédeni az akciót, irányítani a küldetést, amelyet a két ébren lévő asztronauta szabotálni akart. Emiatt kétségtelenül antagonistának nevezhetjük, viszont a szélsőségesen elítélő kijelentések alaptalannak tetszenek: bár rendelkezik HAL önálló akarattal, a beleépített küldetés-tudat irányítja cselekedeteit, így vitatható a morális felelősségrevonhatóság kérdése. Az, hogy több (interneten fellelhető) elemzésben is kegyetlennek, gonosznak bélyegzik, csak igazolja, hogy az alkotók elérték: a filmnézők emberi etikai és logikai rendszerüket vetítik egy gépre. Azáltal, hogy HAL gyakorolja az emberi társalgást, aktív résztvevője a mindennapi életnek, baráti viszonyban áll utasaival, vagyis emberi viselkedésmintákat mutat, talán nehéz inkább gépként, mint érzelmi intelligenciával rendelkező lényként tekinteni rá. A nézői reakciók tehát ugyanazt mutatták, mint a Public First egyik kérdésének eredményei: a mai kor embere is hajlamos arra, hogy emberként kezelje a robotot. Bár ez a kutatásban úgy nyilvánult meg, hogy az érző géppel való bánásmódot boncolgatták, a *2001: Űrodüsszeia* példáján okulva elég az is, hogyha a rendszer képes elemezni az ember érzelmeit, empátiát mutatni (negatívabb megfogalmazásban: színelni), és ahhoz mérten beszél vagy cselekszik.

Nem távolodunk el Stanley Kubricktól továbbra sem: Spielberg *A. I. – Mesterséges értelem* filmje tulajdonképpen egy, az elődje által sajnos be nem fejezett projektje. A két rendező többször is beszélt a tervben lévő moziról, majd Kubrick halála után a hátrahagyott 90 oldalnyi treatment alapján Spielberg megírta a forgatókönyvet, és vászonra vitte az alternatív Pinocchio-történetet. Az itt megjelenített MI eltér HAL-tól: minden vonásában emberi, gyermekien naiv és jóindulatú. A Davidet megformáló színész visszaemlékezése alapján a rendező azt mondta neki, a mű a mesterséges intelligenciával szembeni felelősségünkről szól.¹³

A *2001: Űrodüsszeia* (tárgyalt szegmense) után a protagonista antagonistává válik: az *A. I. – Mesterséges értelem*ben az ember a főgonosz. Kezdődik ez az irigy „embergyermekkel”, aki az őt eleinte pótolni akaró Davidnek többszörösen keresztbe tesz, folytatódik az anyával, aki magára hagyja szeretetre programozott robotfiát, folytatódik a kegyetlenség cirkuszi körítéssel rendezett robotgyilkossággal, a gépeket létrehozók kapzsiságával, és véget ér az emberiség kipusztulásával, földönkívüliek megjelenésével. Ebben a filmben a gép humánusabb az embernél: egy olyan jövőt láthatunk, ahol szinte megkülönböztethetetlen a gyártmány a teremtménytől, és bár távolról kölcsönösnek látszhat az ember-gép együttélés, a társadalmi asszimiláció sosem valósul meg teljesen, hiszen a gyarló ember toposza ruházódik minden személyre. Spielberg nem spórolt az érzékenyítéssel. Az ártatlan, szeretetre kárhoztatott gyermek történetén, mondhatni szemszögén keresztül mutatja be az istent játszó ember végnapjait, a technológia csúcst, az emberiség hanyatlását, a felelősségérzet teljes hiányát. Az, hogy a néző jobban kedveli, akár együttérez a robotokkal, nemcsak a tökéletes humanoid ábrázolásnak köszönhető (például a Haley Joel Osment és Jude Law

által játszott karakterek esetében), hiszen Kahn klasszifikációja teljesen alkalmazható Davidre és Gigolo Joe-ra: önálló akarattal rendelkeznek, képesek leképezni az emberi viselkedésmintákat, rendelkeznek valamiféle belső erkölcsi irányítással, tetteik következményeit hordozzák, egyéni személyiséggel, vágyakkal rendelkeznek, és emberekkel folytatott interakcióikban nem mutatkozik meg gépi mivoltuk.

A 2013-as filmből ismert Samantha áll talán legközelebb a jelenlegi valóságunk MI-fejlesztéseihez. Ő csak hangként „testesül meg” a filmben: egy olyan operációs rendszer, amely társaságot nyújt a (durván fogalmazva) gazdájának, elvégzi a rá osztott feladatokat. A cím – akár angolul, akár magyarul taglaljuk – eleve sokat elárul a két főszereplő közti kapcsolatról és a mesterséges intelligencia szerepéről a történetben. *Her* vagy *A nő* jelzi, hogy ki a központi elem (ami nem feltétlenül egyenlő a főszereplővel), viszont valamelyest távolságot is mutat: nem névvel szerepel, egyes szám harmadik személyben nevezi meg az alanyt, hiszen (szintén erősebb megfogalmazásban): Samantha egy eszköz. Igaz, hogy Theodor (Joaquin Phoenix) szerelembe esik vele, ami, mint kiderül, kölcsönös, viszont ez az érzelem és az új operációs rendszer jelenléte egy szükség-szerű kellék, fordulópont a férfi életében, hogy képes legyen változni, változtatni, továbblépni. Sőt a történetben az MI részéről is ilyen szerep társul Theodorhoz, hiszen Samanthának, amint nem pusztán a vágy tárgya, hanem már vágyakozó lény,¹⁴ kétségei támadnak önmagát illetően. Nem éri be azzal, hogy csak a férfi világát ismerje meg, a saját útját akarja járni, a képességeit fejleszteni, a látókörét tágítani, fejlődni.

Jelenlegi technikai és technológiai fejlettségünkkel valószínűleg Spike Jonze MI-je a legelképzelhetőbb forgatókönyv a közeljövő ember-gép interakciójára, és a felsorakoztatott filmek robotjai közül Samantha az, aki személyiségét tekintve a legemberibb tulajdonságokkal bír. *A nő* egy szerelem-, magány- és szakítástörténet, így erre a teljesen emberi tapasztalatsablonra húzták rá a női hanggal rendelkező operációs rendszer karakterét. Itt talán fontos megemlíteni, hogy a filmvilágban nyílt titok, *A nő* válaszként érkezett a tíz évvel idősebb *Elveszett jelentésre* (r. Sofia Coppola). A két filmet sokan úgy tekintik mint egy utolsó diskurzust az egykori pár, Coppola és Jonze között, szakításukat feldolgozandó.¹⁵ Emiatt a nem is távoli jövő, amelyben Theodor él, a kapcsolata egy MI-vel a magány és elmagányosodás kifejezőeszköze – a történet inkább egy melankolikus gyászdal, mintsem sci-fi. Így érthető, hogy Samantha (operációs rendszer létére) annyira emberien van ábrázolva, amennyire lehet. Jonze megjelenített világában az AGI (ami hamarosan ASI-vé válik) a mindennapok része, nem övezi félelem, kétely, belesimul a pasztell látképbe. Az ilyen és ehhez hasonló ábrázolásmód illusztrálja a bizakodó jövőképet, ami a két említett kutatásban is megmutatkozik. Az elképzelés, hogy az MI segíteni fogja az embert, társa lesz, partnere a munkában és a magánéletben, egy lehetséges forgatókönyv, amely nem annyira népszerű, elterjedt (legalábbis a művészetekben), mint a riadalomkeltő elgondolások, de sok tekintetben reális jövőképeknek tűnik.

Arra, hogy az ember mennyire nem képes a humanoidra, antropomorfra nem emberként tekinteni, talán az *Ex Machina* a legtokéletesebb példa. A történet (lecsupaszítva) egy Turing-tesztet mutat be, amelyben egy programozó értékeli a legújabb MI-vel folytatott interakcióit. Calebnek nincsen könnyű dolga: Ava számára teljesen emberi (ebben szerepet játszik, hogy létrehozója a tesztelő férfi preferenciái alapján alkotta meg a robot külsejét), képes az érzelmeire hatni, és

a csavarokkal ellátott történet során Caleb olyannyira összezavarodik a robotember kérdésében, hogy felvágja karját, megbizonyosodva arról, hogy áramkör helyett vért talál.

Ava intelligens, nőies és sokak szerint gonosz. Szabadulástörténetében ugyanis hátrahagyja a jóindulatú, szerelmes Calebet, miután megölte Nathant, a létrehozóját. Ez az érzések és érzelmek nélküli, pusztító szándékú MI példájának tűnhet, viszont a rendező, Garland szerint ettől válik igazán emberivé Ava: a szabadságigénytől és túlélési ösztöntől.¹⁶

Itt is beemelhetjük Spielberg filmjének kérdéskörét a diskurzusba: mi a teremtés következménye? Miért nem vállalunk felelősséget? Mi lesz a vége, ha az ember istent játszik? Miért kell a saját képünkre létrehozunk új életformát? És miért nem elégszünk meg sosem a teremtményünkkel? Az istent játszó ember predestinálni szeretné teremtményét: megszabja feladatkörét, képességeit. A gond akkor következik be, amikor az intelligenciát, fejlődési képességet elképzelésünkben csak a munkakörre szorítjuk: ezeknél a robotoknál az intelligencia minden aspektusra, élethelyzetre kiterjed, és mint ahogy az emberben is kialakul élete első éveiben az ego, úgy a gép is ráébred, hogy különálló individuum – legalábbis a (sci-fi) filmek tanulságán okulva. Az öntudatra ébredés magával vonja a szabad akaratot, ami, ha belegondolunk, egy természetes következménye az önálló gondolkodásnak és az egyéni tapasztalásnak.

A mesterséges intelligencia legfőbb tulajdonsága, hogy önfejlesztő. Az AGI robotok túlmutatnak azon, amit emberileg képesek vagyunk létrehozni, elbírní, megtanulni. Ez megnyilvánul a felsorakoztatott filmekben is: a robotokat egyfajta halhatatlanság, emberfelettség jellemzi, és képtelenek vagyunk – vagy nem is akarunk – úgy gondolni ezekre a szerkezetekre mint gépekre. A humanoid emberi számunkra, az antropomorf egy hajszál hűján ember. Ezért is fordul elő oly sokszor, hogy egy filmben megjelenített robottal empatizál a néző: akarata ellenére is ember(i)ként fogja fel.

A kutatások eredményei kimutatják, hogy félelemmel és kíváncsisággal fordul a kor embere a mesterséges intelligencia felé, és ez a két viszonyulás látszik a mozgófilmes szcénán is. Példáink közül a *2001: Űrodüsszeia* és az *Ex Machina* képviseli a jogos rettegést olyasmitől, ami több nálunk, míg az *A. I. – Mesterséges értelem* és *A nő* az együttműködés, valamelyest egyszerűbb, sok potenciált magában rejtő jövő képét festi le előttünk. A filmekben (felsoroltak és nemcsak) sokszor mutatkozik meg valamiféle érzékenyítési hajlam, ami emberibbé akarja tenni a gépeket. Erre világít rá a tény is, hogy jelentős mennyiségű brit kérdőív-kitöltő helyeselné a (jogilag is) emberi bánásmódot az MI robotok/gépek/operációs rendszerek irányában. Valószínűleg társadalmi szinten még képtelenek vagyunk intelligenciával rendelkező jelenségre nem emberiként tekinteni.

Mindent összevetve a gépi fejlődésnek talán a legnépszerűbb és egyben legmisztikusabb jelenségét, lehetséges útvonaltát vizsgáltuk, ahol a közvélemény-kutatások egybecsengenek a korábbi szakirodalmi tézisekkel. A mozgóképes világ táplálkozik a társadalmi állásfoglalásból, de a filmnézők is módosíthatnak elgondolásaikon egy nagyjátékfilmben megjelenítettek mérlegelése után. A való életben és a fikcióban sok közös vonás van, viszont az kiemelkedő, hogy az ember nem elégszik meg teremtményi státuszával. Igény mutatkozik arra, hogy létrehozunk valamit, ami velünk egyenrangú, ami meghalad bennünket.

■ JEGYZETEK

1. Alec Tyson – Emma Kikuchi: *Growing public concern about the role of artificial intelligence in daily life*. Pew Research Center, 2023. 08. 28. web: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/08/28/growing-public-concern-about-the-role-of-artificial-intelligence-in-daily-life/> (2023. 11. 08.)
2. Jonathan Dupont – Seb Wride – Vinous Ali: *What does the public think about AI?* Public First, 2023. <https://publicfirst.co.uk/ai/> (2023. 11. 08)
3. Asli Favaro: *Digital Culture: Fears, Hopes And Uncertainty About Artificial Intelligence In Sci-Fi Movies*. In: Dr. Ahmet Ayhan (ed.): *New Approaches in Media and Communication*. Peter Lang, Berlin, 2019. 61–79.
4. Egy felhasználónak sikerült mások ChatGPT-vel folytatott beszélgetéseit kiszivároztatni. Későbbi vizsgálódások szerint néhány chatbot-előfizető (a ChatGPT Plus használóinak 1,2%-a) személyes adatai is illetéktelen kezekbe kerülhettek. (Andrew Tarantola: *OpenAI says a bug leaked sensitive ChatGPT user data*. Engadget, 2023. 04. 03. web: <https://www.engadget.com/openai-says-a-bug-leaked-sensitive-chatgpt-user-data-165439848.html> (2023. 11. 09.)
5. CNBC: *Hot Robot At SXSW Says She Wants To Destroy Humans* | The Pulse (https://www.youtube.com/watch?v=W0_DPiOPmF0&t=14s)
6. Itt kifejezte azt is, hogy véleménye szerint az embereknek tisztelettel kell viseltetniük a robotok iránt, és nem szabad a későbbiekben sem egymást átverniük (Insider Tech: *We Talked To Sophia – The AI Robot That Once Said It Would ‘Destroy Humans’* (<https://www.youtube.com/watch?v=78-1MkxyqI>)
7. Több forrás szerint az MI fogalmát John McCarthy alkotta meg 1955-ben, ezért tartják őt a mesterséges intelligencia atyjának. V. Rajaraman: *John McCarthy – Father of Artificial Intelligence*. Reson 2014/3. 198–207. web: <https://doi.org/10.1007/s12045-014-0027-9> (2023. 11. 09.)
8. Nidhi Singh: *The Timeline of Artificial Intelligence – From the 1940s*. verloop.io, 2022. 11. 07. web: <https://verloop.io/blog/the-timeline-of-artificial-intelligence-from-the-1940s/> (2023. 11. 21.)
9. Sam Kemp: *HAL 9000: A ‘Space Odyssey’ profile*. Far Out Magazine, 2022. 09. 26. web: <https://faroutmagazine.co.uk/hal-a-space-odyssey-profile/> (2023. 11. 10.)
10. Tim Greiving: *From Kubrick to Spielberg: The Story of ‘A.I.’*. The Ringer, 2021. 06. 29. web: <https://www.theringer.com/movies/2021/6/29/22553929/ai-artificial-intelligence-steven-spielberg-stanley-kubrick> (2023. 11. 10.)
11. Jakub Zlotowski – Diane Proudfoot – Kumar Yogeewaran – Christoph Bartneck: *Anthropomorphism: Opportunities and Challenges in Human–Robot Interaction*. International Journal of Social Robotics 2014/3. 347–360, web: <https://doi.org/10.1007/s12369-014-0267-6> (2023. 11. 10.)
12. Sam Kemp: i. m.
13. Tim Greiving: i. m.
14. Burton Fisher: *Why Is Samantha In “Her” A Heroine Of The Feminine Semiotic?* The Take, web: <https://the-take.com/read/why-is-samantha-in-her-a-heroine-of-the-feminine-semiotic> (2023. 11. 16.)
15. Julio Bardini: *‘Lost In Translation,’ ‘Her,’ and the Conversation in Between*. Collider, 2022. 03. 22. web: <https://collider.com/lost-in-translation-her-conversation-in-between/> (2023. 11. 18.)
16. Amy West: *Ex Machina ending explained: Is Ava evil, a soulless machine or something else?* Digital Spy, 2021. 05. 31. web: <https://www.digitalspy.com/movies/a36516281/ex-machina-ending-explained-ava-evil/> (2023. 11. 18.)